

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

А Проаналізована педагогічна діяльність викладачів вищих медичних навчальних закладів у контексті системного підходу. Уточнені функціональні компоненти педагогічної діяльності цієї категорії науково-педагогічних працівників.

Ключові слова: системний підхід, педагогічна діяльність, вищий медичний навчальний заклад, функціональні компоненти.

Постановка проблеми. Зміни та тенденції, характерні для сучасної вищої медичної освіти України, дають змогу стверджувати, що ця система переходить на якісно новий рівень свого розвитку та функціонування. Сучасна вища медична школа покликана стати високотехнологічною, оснащеною новими освітніми стандартами і програми, новітніми засобами навчання. Вона повинна озброїти майбутніх лікарів системою інтегрованих гуманітарних, соціально-економічних, професійно теоретичних і практичних знань, умінь і навичок, створити оптимальні умови для формування конкурентоспроможного, мобільного, креативного, динамічного, такого, що швидко адаптується до сучасних реалій, фахівця, котрий розуміє, що найкращий медичний університет або академія не зможе навчити його на все життя, фахівця, котрий усвідомлює, що homo sapiens ХХІ ст. – це передусім homo docens, тобто людина, яка навчається упродовж всього життя.

Світовий і вітчизняний досвід переконливо свідчить, що жодні докорінні зміни, передові технології та інноваційні процеси у сфері освіти не принесуть бажаного результату без налаштованості викладача на творчий пошук, упровадження новітніх досягнень психолого-педагогічної науки в повсякденну практику, вивчення, узагальнення й поширення передового педагогічного досвіду, прагнення до освоєння та застосування нових педагогічних технологій, активних форм і нових методів навчально-виховного процесу [11].

Актуальність дослідження педагогічної діяльності викладачів вищих медичних навчальних закладів (ВМНЗ) визначається тим, що, з одного боку, на відміну від викладачів, які працюють у педагогічних вишах і мають спеціальну педагогічну освіту та практичний і теоретичний досвід у галузі навчання й виховання, переважна більшість викладачів ВМНЗ, які здійснюють природничо-наукову і професійну та практичну підготовку майбутніх лікарів, – фахівці-медики, які не мають спеціальної психолого-педагогічної підготовки. З іншого боку, викладачі зі спеціальною психолого-педагогічною підготовкою для здійснення професійної діяльності у ВМНЗ зобов'язані бути компетентними у відповідних предметних галузях із урахуванням напрямку підготовки і майбутньої спеціальності особи, що здобуває вищу медичну освіту.

У цьому контексті треба погодитися з дослідницею О. Зінкевич [3], що у першій групі викладачів, тобто лікарів, які поєднують лікувальну і

педагогічну діяльність, така ситуація викликає певні труднощі в аналізі, усвідомленні й узагальненні досвіду своєї ПД, у пошуку результативних підходів до процесів навчання, розвитку й виховання студентів – майбутніх лікарів, у подоланні її певної інертності, відсутності ознак педагогічної творчості, інновацій. Така ситуація цілком закономірна і прогнозована, адже головна професійна діяльність викладачів-лікарів – медична діяльність в умовах стаціонарів, диспансерів, клінік, у яких реалізується життєвий цикл лікаря. Власне ж ПД для викладачів-лікарів є вторинною і менш значущою, хоча переважна більшість з них виявляє готовність до аналізу власного педагогічного досвіду і вивчення педагогічного досвіду колег, прагнення дослідження і перетворення своєї педагогічної діяльності, але часто їм не вистачає психолого-педагогічних знань [3].

Щодо викладачів другої групи, то їхня результативна ПД можлива лише за умови адаптації наявних загальних психолого-педагогічних знань до потреб вищої медичної школи, цюнайтіснішої реалізації міжпредметних зв'язків, «глибокого занурення» в медицину, знання аксіологічних і деонтологічних засад формування особистості майбутнього лікаря.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти педагогічного процесу і ПД викладачів вищих медичних і фармацевтичних навчальних закладів розглядалися такими вітчизняними і зарубіжними вченими, як В. Абрамович, Н. Алова, Л. Артемчук, С. Белан, М. Білінська, І. Булах, Н. Зеленіна, О. Зінкевич, К. Зорін, Л. Кайдалова, Н. Кудрявая, Х. Мазепа, С. Максименко, М. Мартинова, В. Мілерян, М. Мірський, Б. Наумов, Л. Остапюк, І. Паламаренко, Т. Резер, Н. Смирнова, О. Трегубова, О. Уколова, Я. Цехмістер, М. Філоненко, Т. Чернишенко, Р. Шурупова.

Структуру педагогічної діяльності та її функціональні компоненти досліджували С. Вітвицька, В. Гінецинський, В. Егоров, Н. Кузьміна, В. Ортинський, Т. Приходько, В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов, Т. Туркот, К. Устемиров, Н. Шаметов, І. Васильєв, А. Щербаков.

Вивчення літератури з проблеми дослідження специфіки педагогічної діяльності викладачів ВМНЗ, умов і факторів, які впливають на успішність цього процесу, дає змогу стверджувати, що це дослідження повинно здійснюватися як у межах чітко вимірюваного і порівнюваного кількісного та якісного освітнього і наукового

результатів, сформульованих у термінах компетентнісного підходу, так і в термінах інших підходів, системного зокрема.

Мета статті – проаналізувати педагогічну діяльність викладачів вищих медичних навчальних закладів з позиції системного підходу.

Вклад основного матеріалу. Логіка дослідження вимагає актуалізації змісту понять «діяльність» і «педагогічна діяльність». У «Психологічному тлумачному словнику» діяльність дефініюється як «динамічна система взаємодії суб'єкта зі світом, у процесі яких відбувається виникнення і втілення в об'єкті психічного образу і реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта в предметній дійсності» [13, с. 101]. Видатний психолог, філософ педагог, один із засновників теорії діяльності О. М. Леонтьєв свого часу зазначав, що найважливішою ознакою діяльності є те, що будь-яка їх форма обумовлена певними соціокультурними потребами людей. Із цього приводу він писав: «Реально ми завжди маємо справу з особливими діяльностями, кожна з яких відповідає певній потребі суб'єкта, прагне предмета цієї потреби, згасає у результаті її задоволення і відтворюється знову – можливо, вже зовсім в інших змінених умовах» [5, с. 116].

Педагогічна діяльність – особливий вид діяльності, який полягає у свідомих навчальних і виховуючих впливах педагога на особу, що навчається, спрямованих на особистісний, інтелектуальний, діяльнісний розвиток, який одночасно слугує підґрунтям саморозвитку і самовдосконалення. За В. Ортинським, у процесі педагогічної діяльності опосередковується й контролюється інформаційний обмін, відтворюється і формується культура, відбувається становлення суспільної свідомості, здійснюється регуляція процесу розвитку економічної, духовної та соціальної сфер і загалом суспільства [7, с. 432]. Зазначимо, що паралельно з терміном «педагогічна діяльність», деякі автори використовують інший – «професійно-педагогічна діяльність», яка зорієнтована на конкретну сферу діяльності (військову, правову, інженерну тощо) [11].

У контексті системного підходу педагогічна діяльність викладача вищого навчального закладу розглядається як інтегративна діяльність, у якій поєднуються предметний, науковий, психолого-педагогічний і виховний (ідеологічний) компоненти [11]. Особливість ПД викладачів ВМНЗ щонайтісніше пов'язана зі специфікою медичної діяльності, що спрямована на забезпечення сталого розвитку суспільства та підтримання суспільного здоров'я, і визначається як медико-профілактична допомога людині та включає інтеграцію психолого-педагогічних знань, загальної і професійної культури медичного працівника і лікаря зокрема [9, с. 12]. *Differentia specifica* ПД викладачів, які працюють у системі вищої медичної школи, полягає також у необхідності в передачі професійного лікувального досвіду, що є інтегруючим ланцюгом між теоретичним і практичним навчанням [9, с. 24].

Дослідження ПД під кутом системного підходу доцільно здійснювати шляхом визначення функ-

ціональних компонентів (ФК) її структури. Різні автори подають різну кількість і відмінне тлумачення ФК ПД викладача вишу. До піонерів розгляду ПД як системи (нині модель цієї системи вважається традиційною) належить Н. Кузьміна [4], котра виокремила п'ять ФК: гностичний (дослідницький), проектувальний, конструктивний, комунікативний, організаторський. Так, на думку дослідниці, гностичний компонент належить до сфери знань педагога – і не лише предметних, але й знань про способи педагогічної комунікації, знань психологічних особливостей осіб, що навчаються. Цей ФК передбачає постійне поповнення знань, сприяє здійсненню творчих пошуків у процесі ПД, узагальненню власного педагогічного досвіду й удосконаленню педагогічної майстерності. Говорячи про гностичний компонент Н. Кузьміна окремо ставила актуальне питання про самопізнання, пізнання своєї особистості та діяльності, адже «саморозвиток, самовиховання, самореалізація як усвідомлені процеси можливі тільки за тієї умови, коли педагог має відповідні знання про себе, вміння, навички здійснювати саморегулювання, самоаналіз» [6, с. 33]. Проектувальний компонент включає в себе уявлення про перспективні цілі навчання та виховання, а також про стратегії і способи їх досягнення. Конструктивний компонент пов'язаний із проектуванням системи власної діяльності, а також активності осіб, що навчаються, з урахуванням близьких цілей навчання і виховання (у межах заняття, теми, розділу). Організаторський компонент передбачає організацію власної діяльності. Комунікативний компонент ураховує особливості комунікативної діяльності педагога, специфіку його взаємодії особами, що навчаються, педагогічним колективом, представниками громадськості, батьками. Особлива увага акцентувалася на зв'язку комунікації з ефективністю ПД, спрямованої на досягнення дидактичних цілей [4, с. 12, с. 82–118]. Нарешті, організаторський компонент, за Н. Кузьміною, – це система вмінь педагога організувати як власну діяльність, так і діяльність осіб, що навчаються.

Утім, за твердженням В. Сластьоніна та ін., з одного боку названі компоненти рівною мірою можуть бути віднесені не лише до ПД, але й до будь-якої іншої, а з іншого, вони не розкривають достатньо повно усі сторони і галузі ПД [10]. На думку вчених, повнішою є модель, запропонована А. Щербаковим, котрий на основі моделі Н. Кузьміної розробив власну, «галчасту» модель ПД, у якій конструктивний, організаторський і гностичний (дослідницький) компоненти були віднесені до загальноотрудових, *id est* таких, що виявляються в будь-якій діяльності, хоча і конкретизують функцію педагога на етапі реалізації педагогічного процесу. Натомість від організаторського компонента відгалужуються інформаційний, розвивальний, орієнтувальний і мобілізаційний компоненти. Конструктивний компонент у цій моделі представлений аналітичним, прогностичним і проектувальним *ibid*. У контексті нашого дослідження ця модель заслуговує на особливу увагу, адже, ми погоджуємося з думкою, що всі

компоненти (s. функціональні види) проявляються в роботі педагога будь-якої спеціальності та їх реалізація вимагає від нього володіння спеціальними вміннями.

Українська дослідниця С. Вітвицька виокремлює чотири ФК ПД: 1) гностичний; 2) конструктивний; 3) комунікативний; 4) організаторський [1, с. 87]. За К. Устеміровим і співавторами [12], ФК – це операції, які повинен здійснити викладач над кожним компонентом педагогічної системи для того, щоб у результаті педагогічного впливу відбувалися прогнозовані якісні й кількісні зміни в характері діяльності особи, що навчається, і в його особисті. Учені виокремлюють сім ФК ПД: 1) мотиваційний; 2) адаптивний; 3) стимулювальний; 4) кібернетичний; 5) технологічний; 6) діагностичний; 7) комунікативний.

В. Гінецинський вважає, що до класичної (традиційної) моделі ПД необхідно додати такі ФК, як презентативний – у викладенні змісту навчального матеріалу особою, що навчає, інсентивний – у мотивації осіб, що навчаються, до засвоєння інформації корегувальний – з виправленням і зіставленням результатів діяльності осіб, що навчаються, діагностувальний – забезпечує зворотний зв'язок [2, с. 25–26].

Т. Приходько вважає, що у структурі ПД викладача ВНЗ наявні одинадцять ФК [8, с. 25 – 26]: 1) пізнавальний – організація пізнавальної діяльності студентів і власного пізнання, розширення наукової ерудиції, обізнаності та глибини знань свого предмета, мотивація професійної самоосвіти; 2) проектувальний – планування педагогічної діяльності, вивчення її мети і завдань, проектування змісту навчально-професійної діяльності студентів; визначення найближчої і віддаленої перспективи особистісного розвитку й професійного становлення майбутніх фахівців; 3) конструювальний – структурування лекції та семінарського заняття, відбір навчального матеріалу і розробка пізнавальних завдань; удосконалення методики викладання і запровадження новітніх педагогічних технологій; 4) організаторсько-практичний – реалізація задумів у педагогічному процесі (забезпечення викладачу навчального матеріалу на лекції, виконання плану семінарського заняття, організування власної поведінки й навчально-професійної діяльності студентів; здійснення виховних впливів тощо); 5) комунікативний – налагодження педагогічної взаємодії у стосунках зі студентами, володіння необхідними для цього комунікативними вміннями, професійне спілкування з колегами й керівництвом вищого навчального закладу; 6) діагностичний – використання методів психолого-педагогічної діагностики для вивчення особливостей особистості студента й академічної групи, рівня розвитку, психологічних змін суб'єктів педагогічного процесу; 7) мобілізувальний – сприяння становленню студента у суб'єкт самоосвіти, самовиховання, саморуку, самоутвердження; 8) розвивально-виховний – сприяння успішному, позитивному соціально-психологічному й професійному розвитку студента шляхом оптимізації ситуації навчання, створення умов для формування і роз-

витку у студентів професійних переконань, системи наукових, професійних і загальнолюдських цінностей; 9) консультативний, 10) супроводжувальний, 11) адаптивний – забезпечують посередницький, координаційний характер ПД у вищій школі, уможливають перетворення студента на рівноправного суб'єкта навчального процесу, дають йому змогу самостійно регулювати хід учіння, контролювати результати і оцінювати якість освіти, яку він здобуває.

На нашу думку, у структурі ПД викладачів вищих медичних навчальних закладів представлено такі ФК:

- гностичний – глибоке й усебічне знання дисципліни, що викладається, а також суміжних дисциплін для забезпечення та реалізації міжпредметних зв'язків і міждисциплінарної інтеграції; знання різних методик, методів і прийомів навчання конкретної дисципліни; знання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; глибокі знання у галузі психології та педагогіки вищої школи, вікової психології, психології праці, акмеології, іміджелогії, теорії комунікації;

- мотиваційний – створення системи мотивації (пізнавальної, професійної, мотивації успіху) до різних видів навчальної діяльності (навчально-пізнавальної, навчально-дослідної, навчально-професійної), тобто спонукання студента до активних дій у напрямку здобуття освіти, а також особистісного і професійного зростання;

- адаптивний – адаптація навчальної інформації до рівня її розуміння студентом, його перцептивних, мнемонічних, імажинативних та інших здібностей;

- стимулювальний s. інсентивний – систематичне спрямування студента на досягнення освітніх цілей – конкретних (практичної, загальноосвітньої, виховної) і стратегічної s. глобальної, яка відображає соціальне замовлення держави на висококваліфікованого конкурентоспроможного лікаря;

- кібернетичний – постійне управління пізнавальною діяльністю студента (планування, організація, регулювання, контроль, облік, аналіз) з метою формування в нього заданих психологічних новоутворень, якостей і рис особистості;

- технологічний – застосування таких стратегій, методів і засобів навчання і виховання, що дають гарантований позитивний результат вищої медичної освіти як головного чинника соціалізації (тобто процесу та результату становлення особистості, що полягає в засвоєнні особистістю соціальних і соціумних цінностей та відтворенні соціальних зв'язків і соціального досвіду), конкурентоздатності, самореалізації і професійного зростання;

- діагностичний – зіставлення реального рівня навчальних досягнень студента зі змістом ідеалізованої моделі навченості, тобто вивчення результативності навчального процесу з метою підтвердження, що отриманий результат відповідає визначеному галузевими нормативними документами (навчальними програмами, планами, ОКХ, ОПП etc.);

- моніторинговий – відстеження, оцінювання та

регуляція здійснених педагогічних дій, забезпечення зворотного зв'язку, що свідчить про відповідність фактично досягнутих результатів діяльності педагогічної системи її кінцевим цілям, або, у разі відхилення від запланованого перебігу ті недоотримання запланованих результатів, корегування власної ПД і/або навчальної діяльності студента;

– комунікативний – забезпечення ефективності та продуктивності спілкування викладачів зі студентами (суб'єкт-суб'єктних відносин), породжених мотивами, цілями і змістом їхньої сумісної діяльності, а також з керівництвом, колегами, іншими учасниками педагогічного або медико-педагогічного процесу;

– проєктувальний – проєктування, тобто планування і реалізація системи дій, умов і засобів, необхідних для досягнення цілей ПД: стратегічної (глобальної) мету – виконання соціального замовлення на спеціаліста з високою професійною компетентністю і конкурентоспроможністю в умовах інтеграції України до загальноєвропейського освітньо-наукового простору і кінцева мета, яка охоплює практичну, освітню, виховну, когнітивно-розвивальну цілі), зумовлених соціальними, соціумними і загальнолюдськими цінностями;

– рефлексивний – здатність оцінювати власну педагогічну, а також медико-педагогічну діяльність та її результати.

Результатами педагогічної діяльності викладача ВМНЗ є продукти його функціональної діяльності у вигляді психічних новоутворень у вигляді гуманітарних, соціально-економічних, природничо-наукових, професійних знань, умінь, навичок, професійно і соціально важливих якостей і рис характеру, необхідних для майбутньої професійної діяльності, загальної та соціумної культури, культури фахового мовлення медичного працівника, моральної культури лікаря, фахової субординації та етики взаємовідносин «лікар-лікар», «лікар-пацієнт», «лікар-родичі пацієнта», «лікар-середній і молодший медичний персонал», деонтологічних норм, а також матеріальних, наприклад, засоби навчання (підручники, посібники, словники, довідники, атласи, «сілабуси», наочність etc.).

Висновки. Педагогічна діяльність як система утворена такими функціональними компонен-

тами: гностичним, мотиваційним, адаптивним, стимулювальним (інсентивним), кібернетичним, технологічним, діагностичним, моніторинговим, комунікативним, проєктувальним, рефлексивним. Результативність професійно-педагогічної діяльності викладача, незалежно від профілю вищого навчального закладу, визначається тим, наскільки цілісно та послідовно викладач здійснює описані операції, наскільки ефективні його педагогічні впливи на студента, а отже, наскільки успішними є всі види діяльності студента (навчально-пізнавальної, навчально-наукової, навчально-професійної) і професійної самореалізації викладача.

Перспективи подальших розробок убачаємо в поглибленому дослідженні істотних ознак і визначальних особливостей професійно-педагогічної діяльності викладачів вищих медичних навчальних закладів структурних компонентів цієї діяльності, професійно важливих і особистістю якостей викладачів, які здійснюють підготовку майбутніх лікарів.

Список використаних джерел

1. Вітвицька, С. С. Основи педагогіки вищої школи : [підр.]. – [2-ге вид.]. – Київ : Центр учб. літ-ри, 2011. – 384 с.
2. Гинецинский, В. И. Основы теоретической педагогика : [учеб. пособ.] / В. И. Гинецинский. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1992. – 151 с.
3. Зинкевич, Е. Р. Когнитивно-ориентированная технология повышения квалификации врачей – преподавателей высшей медицинской школы : автореф. дис. на соиск. учён. степ. докт. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Елена Романовна Зинкевич. – Москва, 2013. – 45 с.
4. Кузьмина, Н. В. Очерки психологии труда учителя: психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности / Н. В. Кузьмина. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1967. – 184 с.
5. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – Москва : Смысл, Академия, 2005. – 352 с.
6. Ніколенко, Л. Самоосвітня діяльність педагога у системі післядипломної освіти / Л. Ніколенко, М. Кирилюк // Імідж сучасного педагога. – 2013. – № 8-9 (137-138). – С. 30-33.
7. Ординский, В. Л. Педагогика вищої школи: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ординский – Київ : Центр учб. літ-ри, 2009. – 472 с.
8. Педагогічна майстерність: [підр.] / [Зязюн І. А., Карамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна. – Київ : Вища школа, 1997. – 349 с.
9. Приходько, Т. П. Вступ до викладацької діяльності : метод. рекомендації для магістрів / Т. П. Приходько. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ ім. Олеся Гончара, 2009. – 92 с.
10. Резер, Т. М. Теория и технология подготовки медико-педагогических кадров в среднем профессиональном образовании : автореф. дис. на соиск. учён. степ. докт. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Татьяна Михайловна Резер. – Екатеринбург, 2007. – 50 с.
11. Сластенин, В. А. Педагогика : [учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед.] / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; под ред. В. А. Сластенина. – Москва : Изд. центр «Академия», 2013. – 576 с.
12. Туркот, Т. І. Педагогика вищої школи : [навч. посіб.] / Тетяна Іванівна Туркот. – Київ : Кондор, 2011. – 628 с.
13. Устемиров, К. Профессиональная педагогика / К. Устемиров, Н. Шаметов, И. Васильев. – Алматы : ТОО «Акнур и К», 2005. – 432 с.
14. Шапар, В. Психологічний тлумачний словник. Біля 2500 термінів / Віктор Шапар. – Харків : Прапор, 2004. – 640 с.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу : 19.01.2017

Беляева Е. Н. Педагогическая деятельность преподавателей высших медицинских учебных заведений: системный подход.

А Проанализирована педагогическая деятельность преподавателей высших медицинских учебных заведений в контексте системного подхода. Уточнены функциональные компоненты педагогической деятельности этой категории научно-педагогических работников.

Ключевые слова: системный подход, педагогическая деятельность, высшее медицинское учебное заведение, функциональные компоненты.

Beliiaieva O. M. Pedagogical activity of higher medical educational establishments' lecturers: systematic approach.

S The article foregrounds the content of concepts «activity» and «pedagogical activity». In the context of systematic approach, the analysis of pedagogical activity of lecturers at higher medical educational establishments has been performed. The functional components of educational system have been redefined.

Key words: systematic approach, pedagogical activity, higher medical educational establishment, functional components.